

Influencia do español no galego da Illa de Ons

Por: Jose Manuel Dopazo Entenza

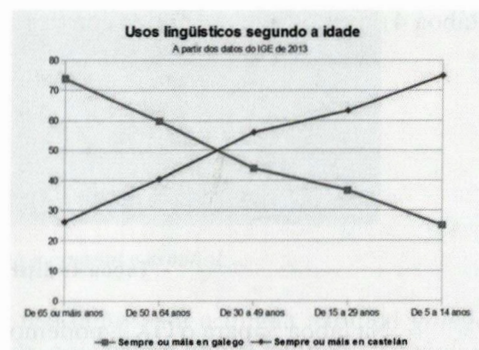
Neste pequeno traballo procurarei mostrar, da forma máis concisa pero íntegra, a crecente presión que sofre o galego actualmente na Illa de Ons e que se podería aplicar a calquera outro punto do noso país. Para tal fin, partirei dos datos recollidos na miña tese e que foron presentados en marzo de 2018 en Madrid¹.

En primeiro lugar, cabe dicir que os datos están distribuídos en tres grupos xeracionais (xa descritos en *Aunios 18*, páx. 73-74) a través dos cales se pode observar como o español vai, progresivamente, tendo maior influencia nesta fala. En segundo lugar, é preciso apuntar que, dado o reducido espazo para este artigo, tan só escollín analizar tres fenómenos que atinxen tanto á sintaxe, coma á morfoloxía e á fonética desta fala e serven de modelo para esta explicación.

Para comezar, debemos ter en conta os usos lingüísticos dunha e doutra lingua entre os diversos grupos de idade. Con este obxectivo, debemos acudir ós datos ofrecidos polo Instituto Galego de Estatística. As curvas que vemos na imaxe 1, apréciase unha clara tendencia, nese ano 2013, que ligaba o maior uso do galego con persoas de idade avanzada e o maior uso do español con persoas de menor idade.

Aínda que pode pasar desapercibido, o índice de uso do galego entre o grupo de 5-14 anos é menor có uso do español no grupo de maiores de 65 anos. Este feito dános a chave para entendermos por que existe esa paulatina influencia do español.

En primeiro lugar, o fenómeno sintáctico que vou analizar é a colocación do pronome persoal. Atendendo á norma xeral, o pronome colócase despois do verbo como regra xeral, excepto cando nos atopamos cunha oración subordinada introducida por *que*, *onde*, *cando*... ou por adverbios do tipo *non*, *tamén*, *aínda*, *xa*...²

Imaxe 1: Usos lingüísticos segundo a idade. A partir dos datos do IGE de 2013

	Mal	Ben
GX1	8	1440
GX2	100	564
GX3	33	438

Taboa 1: distribución de pronomes mal e ben colocados segundo o grupo xeracional.

Como vemos na táboa 1, o Grupos Xeracional 1 (persoas nadas antes de 1960), ten tan só 8 casos de pronomes mal colocados; estas ocorrencias, aínda que resultan trascendentes para futuras observacións, non representan unha porcentaxe significativa para a nosa análise. En contraste, os Grupos Xeracionais 2 e 3, que hai 100 e 33 pronomes mal colocados respectivamente. Isto supón un 15% e un 7% do total.

Cómpre tamén analizar os resultados con respecto á lingua habitual dentro de cada un destes dous grupos, para saber cal é o índice de colocación dos pronomes. A continuación, na táboa 2, podemos observar como, para o GX2 (persoas nadas nas décadas de 1960-1970), os subgrupos de galegofalantes e bilingües habituais apenas chegan ó 1% de casos de pronomes mal colocados, mentres que a lingua das persoas castelanfalantes habituais presenta un 27% de erros de colocación.

GX2	Mal	Ben
Gal	1%	99%
GE	1%	99%
Esp	27%	73%

Taboa 2: porcentaxe de pronomes mal e ben colocados segundo lingua habitual no GX2.

¹ En forma de comunicación oral nas VII Jornadas de Iniciación a la Investigación, organizadas pola Universidad Complutense de Madrid do 12 ó 15 de marzo de 2018. A presentación pódese ver na seguinte ligazón: <https://prezi.com/7gchcavcllkk/influencia-del-espanol-sobre-el-gallego-de-a-illa-de-ons/>

² Hai que ter en conta que estas regras aplican á escrita, na oralidade entran en xogo outro tipo de elementos que poden alteralas, como poden ser as pausas ou as reformulacións.

Por último, o GX3 (persoas nadas despois de 1980) ten unha tendencia semellante, como se pode apreciar na táboa 3, a diferenza de que as persoas castelanfalantes teñen un maior índice de erros de colocación dos pronomes (30%).

GX3	Mal	Ben
Gal	1%	99%
GE	1%	99%
Esp	30%	70%

Taboa 3: porcentaxe de pronomes mal e ben colocados segundo lingua habitual no GX3.

En segundo lugar, analizarei un fenómeno morfolóxico, concretamente a variación das formas do demostrativo indefinido, é dicir, o uso das formas *isto/iso/aquilo* fronte a *esto/eso/aquelo*. Nas *Normas*³ actuais do galego as únicas formas recollidas son as primeiras. Pese a todo, temos que ter en conta que as segundas son tamén propias da nosa lingua, mais o incremento do seu uso no galego garda unha forte ligazón á influencia do español. Se partimos dos datos recollidos no GX1 (táboa 4), vemos que as formas con “e” son minoritarias.

Grupo Xeracional 1			
Isto	43	6	Esto
Iso	146	8	Eso
Aquilo	11	0	Aquelo

Taboa 4: distribución de demostrativos indefinidos segundo forma no GX1.

Na táboa 5, para o GX2, podemos constatar que o número de formas con “e” foron aumentando ata o punto de teren unha representación equivalente ou mesmo maioritaria có número de formas con “i”. Por último, no GX3, apreciamos un leve retroceso destas formas, aínda contando cunha importante recorrencia.

Grupo Xeracional 2			
Isto	5	12	Esto
Iso	45	40	Eso
Aquilo	3	1	Aquelo

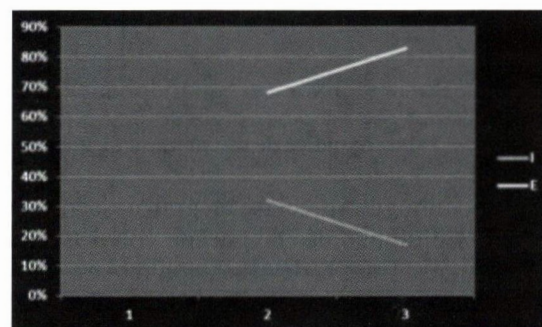
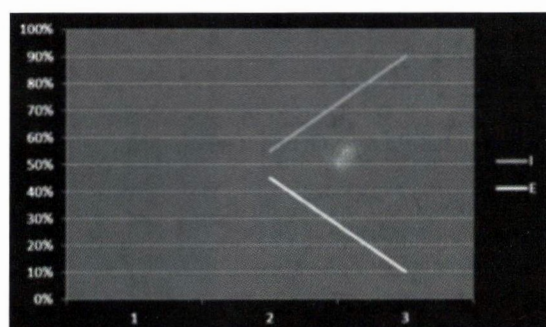
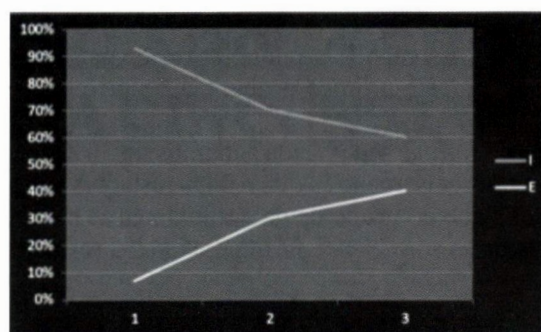
Taboa 5: distribución de demostrativos indefinidos segundo forma no GX2.

Grupo Xeracional 3			
Isto	5	6	Esto
Iso	51	16	Eso
Aquilo	0	0	Aquelo

Taboa 6: distribución de demostrativos indefinidos segundo forma no GX3.

Cabería, xa que logo, comprobar se esta tendencia que se aprecia nos datos totais ten algunha relación coa lingua habitual das persoas que compoñen estes grupos. Para cumprir con este propósito, convén analizar nas gráficas seguintes as curvas de tendencia de uso das dúas formas dos demostrativos, que se mostran nas imaxes 2. Para facilitar a representación, reunín baixo a cor azul todas as formas con “i” e baixo a cor laranxa todas as formas con “e”. A primeira das imaxes corresponde coas persoas galegofalantes, a segunda coas bilingües e a terceira coas castelanfalantes.

³ Real Academia Galega e Instituto da Lingua Galega (2003): *Normas Ortográficas e Morfolóxicas do Idioma Galego*. Vigo: Real Academia Galega.

Imaxes 2: curvas de tendencia segundo lingua habitual *galego, galego e español e español*.

Como podemos observar, as formas con “e” teñen maior incremento de uso tanto para a lingua habitual *galego* como *español*. Cabe apuntar que, no primeiro dos casos, a porcentaxe de uso menor, pois para a lingua habitual *español* os usos de formas con “e” superan o 60% no GX2 e o 80% no GX3.

O comportamento analizado nestes dous grupos dá diferentes resultados no caso dos galegofalantes. Poderíamos pensar que as formas tradicionais con “i” deberían ser maioritarias nestes falantes, pois son as máis empregadas polo GX1, a pesar de todo non é así. Unha posible explicación podemos atopala en que, pese a teren como lingua vehicular o galego (ou precisamente por térenla), mostran unha maior permeabilidade ás innovacións que chegan do castelán en determinados fenómenos.

Pola contra, se vemos o que acontece no grupo bilingüe, a tendencia é contraria, é dicir, as formas con “i” teñen un índice de uso no GX3 do 90%. Isto débese a que, ante unha situación formal (neste caso unha entrevista), as persoas procuran demostrar o seu coñecemento das *Normas* do galego e, por conseguinte, empregan as formas con “i”.

É preciso sinalar que a tendencia do GX2 non é posible subscribila ó argumentado no parágrafo anterior. Este grupo amosa unha crecente perda das formas con “i” ligada ó incremento do uso do español. Se poñemos en orde as porcentaxes de uso desta forma a respecto do maior uso desta lingua, temos 70% (galegofalantes), 55% (bilingües) e 30% (castelanfalantes). Existe a posibilidade de que o maior uso do español sexa tamén a causa do descenso das formas con “i” do demostrativo no GX3. Non obstante, as evidencias contrastadas non son suficientes para ratificar esta hipótese, que debe explorarse en estudos posteriores.

Por último, en terceiro lugar, analizarei un fenómeno fonético, o coñecido como gheada. Refírome á pronuncia fricativa do elemento que na escrita se representa coa grafía <g>. Nas *Normas* actuais do galego, esta letra pode lerse tanto coa pronuncia oclusiva/aproximante velar [g]/[ŋ] como coa pronuncia fricativa faringal [ħ].

O uso da gheada, pese a estar recollido nas *Normas*, aínda a día de hoxe ten unha consideración negativa dentro da sociedade. Esta visión contribúe a que paulatinamente se vaia diminuíndo o seu uso entre os falantes.

Xunto coa gheada, concorre outro fenómeno que actúa sobre o seu uso e que ten orixe na influencia do español. Estoume a referir á mudanza no punto de articulación na fricativa, que pasa de ser faringal [ħ], que é a forma tradicional, a ser velar [x], que é a que coincide coa pronuncia española do <g + e, i> e <j + a, o, u>.

	[g]	[ħ]	[x]
GX1	2%	97%	1%
GX2	70%	6%	24%
GX3	87%	3%	10%

Taboa 7: índice de uso/non uso da gheada e tipos segundo Grupo Xeracional.

Na táboa 7, a primeira columna correspóndese coa pronuncia sen gheada, mentres que as outras dúas representan as diferentes pronuncias deste fenómeno. O GX1 recolle pronuncias residuais sen gheada (2%), así como da fricativa velar (1%), polo que a gheada faringal é practicamente a única pronuncia destas persoas neste contexto concreto que estou a analizar.

En canto ó GX2, fronte a un 70% de formas sen gheada achamos un 30% gheadófonas. Dentro desta última posibilidade, tan só o 6% destas realizacións son faringais, mentres que o 24% restantes son velares. Se combinamos estes datos cos da lingua habitual (táboa 8), comprobamos que no grupo de galegofalantes as porcentaxes invértense: 30% de realizacións sen gheada fronte a 70% con gheada, das cales só o 27% é faringal e o 43% restante é velar.

	[g]	[h̃]	[x]
Gal	30%	27%	43%
GE	93%	2%	5%
Esp	75%	1%	24%

Taboa 8: índice de uso/non uso da gheada e tipos segundo lingua habitual no Grupo Xeracional 2.

No grupo bilingüe apréciase un gran descenso no uso da gheada, pois só o 7% (2% faringal e 5% velar) usa a gheada fronte ó 93%. Por último, o uso da gheada volve ascender no grupo dos castelanfalantes (25%) pese a que tan só o 1% son realizacións faringais. O 75% de casos non mostra este fenómeno fonético.

Para rematar, como se recolle na táboa 7, o GX3 mostra un 13% de casos con gheada dos que tan só o 3% son faringais. É relevante o ascenso nos usos non gheadófonos, que supoñen o 87% das realizacións deste Grupo Xeracional. Se contrastamos estes datos segundo a lingua habitual (táboa 9), observamos que os usos da gheada e non gheada son a mesma porcentaxe. Os casos con gheada aparecen distribuído a medias entre a faringal e a velar (21% e 26% respectivamente).

	[g]	[h̃]	[x]
Gal	53%	21%	26%
GE	95%	1%	4%
Esp	90%	0%	10%

Taboa 9: índice de uso/non uso da gheada e tipos segundo lingua habitual no Grupo Xeracional 3.

Xa no grupo bilingüe, os casos de gheada son case inexistentes (un 5%, dos que a faringal só supón o 1%). Algo semellante acontece cos castelanfalantes, en que o 90% dos casos non presentan gheada e o 10% restante é so de gheada velar.

Despedida no peirao de Ons do cura Ramón Beiro Formoso. Foto: Staffan Mörling. Prestada pola familia Acuña.

Se recollemos todos os datos ofrecidos ó longo do traballo e facemos un estudo global, podemos afirmar que o nivel de estudos e, en particular, o coñecemento da normativa (tanto do galego coma do español) repercuten nos usos lingüísticos. Do mesmo xeito, a lingua habitual é determinante para adaptarse ou non a estes cambios.

Así pois, a influencia do español é evidente. En primeiro lugar, pola crecente inmersión lingüística nesta lingua á que se ve sometida a nosa sociedade: desde actividades cotiás como ver a televisión ou mergullarse nas redes sociais, ata o ensino regrado, cada vez con máis materias en español.

En segundo lugar, tamén se aprecia a influencia da norma do galego, non nos galegofalantes, senón nos castelanfalantes e, sobre todo, nos bilingües. Esta influencia ten máis que ver co nivel de estudos e, polo tanto, co coñecemento da lingua que coa lingua que empregan nas súas conversas espontáneas.

En calquera caso, queda patente que a lingua do día a día exerce unha grande influencia, pois as persoas castelanfalantes transmiten directamente estruturas da súa lingua ó galego (ben sexa na colocación dos pronomes, ben na escolla de formas morfolóxicas ou ben no sistema fonolóxico).